

DOI 10.47315/archives2020.324.088

УДК 930.253:[94(477):341.341-052(=161.2)(436+439)]«1917/1918»

Ігор Срібняк

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
історико-філософського факультету,
Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

**ДОКУМЕНТИ НАФ УКРАЇНИ
ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
РУХУ В ТАБОРАХ ПОЛОНЕНИХ ОФІЦЕРІВ
РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ В АВСТРО-УГОРЩИНІ
(1917 – перша половина 1918 рр.)**

Анотація. Мета статті полягає у залученні до наукового обігу неопублікованих архівних документів, які зберігаються в київських архівах – Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України і Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України. Останні являють собою цінне джерело для відтворення динаміки процесу національного освідомлення полонених офіцерів-українців, які утримувалися у таборах Австро-Угорщини. **Методологія дослідження** передбачає використання принципів історизму, антропологізму, цивілізаційного, сенергетичного і системного підходів, застосування методів аналізу і синтезу, компаративістичних методик. **Наукова новизна** статті зумовлена високою джерельною вартістю згадуваних архівних документів, що містять значний масив фактологічної інформації про національно-культурний рух у середовищі полонених офіцерів-українців на теренах Австро-Угорщини на завершальному етапі Першої світової війни. **Висновки.** Завдяки діяльності Союзу визволення України у кількох таборах полонених офіцерів російської армії були засновані українські театральні та хорові гуртки, книгозбірні, читальні, а також започатковані різні освітні курси. Робота СВУ в середовищі офіцера була додатково інтенсифікована після повалення царату, коли стало можливим створити окремі станиці (табори) для утримання в них тих офіцерів-українців, які письмово декларували своє бажання бути до них переведеними. Завдяки цьому частина офіцерів-українців зуміла позбутися залишків малоросійськості в своїй свідомості, підпорядкувавши себе справі служіння Україні. Їхні патріотичні почування стали одним із вагомих чинників у справі розбудови збройних сил України доби визвольних змагань українського народу 1917–1920 рр.

Ключові слова: полонені офіцери-українці; табір; Союз визволення України (СВУ); Австро-Угорщина.

Системне вивчення цієї дослідницької проблеми було розпочато в другій половині 1990-х років публікацією кількох розвідок, підготовлених на основі використання документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)¹. Розрізнена інформація про становище полонених офіцерів російської армії містилася у низці праць австрійських² та російських³ істориків. Науково-пошукова робота з вивчення життя і діяльності

¹ Срібняк І. Діяльність Союзу визволення України серед полонених офіцерів російської армії в Австро-Угорщині (1914–1918 рр.) // Сурмач. Лондон, 1997. Ч. 1–4. С. 45–53; Його ж. Культурно-просвітницька та організаційна діяльність полонених офіцерів-українців російської армії в таборах Німеччини і Австро-Угорщини у 1917–1918 рр. // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Київ, 2000. Вип. 4. (Збірник наукових праць кафедри історії України та зарубіжних країн, № 1). С. 173–190.

² Fellner F. Die Stadt in der Stadt. Das Kriegsgefangenenlager in Freistadt 1914–1918 // Oberösterreichische Heimatblätter, Jahrgang 43, Linz, 1989. Heft 1, S. 3–32; Moritz V. Das russische Kriegsgefangenenwesen 1914–1920 // Österreichische Osthefte, 41. Jg. 1999, Heft 1. S. 83–106; Moritz V., Leidinger H. Zwischen Nutzen und Bedrohung. Die russischen Kriegsgefangenen in Österreich 1914–1921. Bonn, 2005. 384 s.; Leidinger H., Moritz V. Verwaltete Massen. Kriegsgefangene in der Donaumonarchie 1914–1918 // Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkriegs / Jochen Oltmer, (ed.). Paderborn, 2006. S. 35–66; Moritz V., Walleczek-Fritz J. Prisoners of War (Austria-Hungary) in: International Encyclopedia of the First World War, 2014. URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/prisoners_of_war_austria-hungary (дата звернення: 00.00.2020); Moritz V. The Treatment of Prisoners of War in Austria-Hungary 1914/1915: The Historiography of Prisoners of War in the Late Habsburg Empire // 1914: Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I. New Orleans, Louisiana (USA), 2014. S. 233–246; Moritz V. Kriegsgefangenschaft im Ersten Weltkrieg in Österreich-Ungarn: Themen und Fragestellungen als Ausgangspunkt neuer Forschungen // Die Mittelmächte und der Erste Weltkrieg. Ortner, M. Christian / Mack, Hans Hubertus (Hg.). Wien, 2016. S. 292–300.

³ Sergeev E. Русские военнопленные в Германии и Австро-Венгрии в годы Первой мировой войны // Новая и новейшая история, 1996, № 4, С. 65–78; Sergeev E. Kriegsgefangenschaft und Mentalitäten. Zur Haltungsänderung russischer Offiziere und Mannschaftsangehöriger in der österreichisch-ungarischen und deutschen Gefangenenschaft // Kriegsgefangenschaft 1914–1920. Am Beispiel Österreichs und Russlands (Zeitgeschichte; Jg.25 Heft 11/12), Innsbruck; Wien, 1998. С. 357–374; Гуцин Ф. А., Жебровский С. С. Пленные генералы Российской императорской армии 1914–1917. Москва, 2010. 384 с.; Нагорная О. С. Другой военный опыт. Российские военнопленные Первой мировой войны в Германии (1914–1922). Москва, 2010. 440 с.

полонених офіцерів-українців тривала й у подальшому, свідченням чому стала публікація окремих нарисів про табори Терезієнштадт⁴ і Йозефштадт⁵.

Значна кількість цінних документів із життя і побуту полонених офіцерів російської армії зберігається у Ф. 269 Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Частково вони були опубліковані у документальному збірнику «Українська політична еміграція», який побачив світ у 2008 р.⁶ Опрацювання згаданого фонду, зокрема, уможливило появу 2-х статей, в яких були висвітлені окремі сюжети з історії функціонування українських гуртів та громади в офіцерських таборах у Кляйнмюнхені⁷ та Естергомі⁸.

Цією статтею автор вводить до наукового обігу досі ще невідомі широкому науковому загалу документи з фондів ЦДАГО України, які проливають додаткове світло на процеси, що відбувалися у середовищі полонених офіцерів російської армії у 1917 – першій половині 1918 рр. В їх числі – звернення громад полонених офіцерів до Союзу визволення України (СВУ), а також листи окремих їхніх представників до Віденської централі Союзу в різних справах. Ознайомлення з їх змістом дає можливість відтворити динаміку змін світогляду офіцерів-українців та деякі аспекти їхнього таборового повсякдення, встановити особливості культурно-просвітньої роботи з тими офіцерами, які зробили свій політичний вибір на користь українства тощо.

⁴ Срібняк І. Український гурток полонених офіцерів російської армії у таборі Терезієнштадт в Австро-Угорщині (1916 – червень 1917 рр.) // Пам'ятки: археографічний щорічник / Держкомархів України, УНДІАСД; редкол.: С. Г. Кулешов (гол. ред.) та ін. Київ, 2011. Т. 12. С. 42–45. URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/pamyatky/index.htm> (дата звернення: 26.06.2020).

⁵ Срібняк І. Культурно-Просвітній Гурток полонених офіцерів-українців у австрійському таборі Йозефштадт (серпень 1917 – лютий 1918 рр.) // Проблеми всесвітньої історії. Київ, 2016. № 2. С. 187–202. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19933> (дата звернення: 26.06.2020).

⁶ Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. Київ, 2008. 928 с.

⁷ Срібняк І. Табір полонених українських офіцерів у Кляйнмюнхені (Австро-Угорщина) навесні 1918 року // Київські історичні студії: зб. наук. праць / Київський ун-т ім. Б. Грінченка; редкол. О. О. Салата та ін. Київ, 2015. № 1. С. 21–25. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31679> (дата звернення: 26.06.2020).

⁸ Срібняк І. Процеси національної самоідентифікації полонених офіцерів-українців в Австро-Угорщині на завершальному етапі Першої світової війни // Сучасна українська нація: мова, історія, культура. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 15-річчя кафедри українознавства Львівського нац. мед. ун-ту ім. Данила Галицького, 16 березня 2016 р. Львів, 2016. С. 231–233. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19936> (дата звернення: 26.06.2020).

* * *

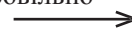
Події Першої світової війни призвели до того, що в австро-угорському полоні (станом на кінець 1917 р.) перебувало близько 1 млн вояків Російської імператорської армії⁹. На жаль, в історичній літературі відсутня будь-яка інформація про кількість полонених офіцерів царської армії в Австро-Угорщині (на відміну від Німеччини, де відомо, що їх загальна кількість станом на 10 жовтня 1918 р. становила 14 тис. 50 осіб)¹⁰. Відтак можна з певністю припустити, що в австрійських таборах утримувалося близько 10 тис. полонених офіцерів російської армії. Здебільшого вони перебували у невеликих таборах (до кількох сотень осіб), отримуючи визначене грошове та харчове забезпечення. Побутові умови у більшості випадків були досить прийнятними, таборяни мали можливість передплачувати австрійські пресові видання, купувати книжки.

Протягом 1915–1916 рр. полонені офіцери царської армії демонстрували в своїй масі майже повну відданість російському самодержцеві, а на сміливців з їхнього середовища, готових поставити під сумнів імперські цінності, чинився колосальний психологічний тиск із боку чорносотенців, за якими йшов загал офіцерства. У цей час публічно заявити про свої симпатії до українства наважувалися лише одиниці – українці за походженням і переконаннями, після чого вони опинялися на становищі «ізгоїв», а їхнє подальше перебування у таборі перетворювалося на справжнє «пекло»¹¹.

⁹ Головин Н. Н. Военные усилия России в мировой войне. Т. 1. Париж, 1939. С. 145–147.

¹⁰ Doegen W. Kriegsgefangene Völker. Band I. Der Kriegsgefangenen Haltung und Schicksal in Deutschland. Berlin, 1921. S. 28.

¹¹ Серед офіцерів Російської армії були й такі, хто свідомо намагався наблизити час її поразки у війні. У цьому контексті слід згадати про прапорщика П. Чорненка (10-та окрема саперна рота 30-го корпусу), який мав можливість на власні очі спостерігати надужиття російської військової влади в Галичині. Переконавшись в такий спосіб у злочинних намірах російського уряду щодо України, П. Чорненко «рішив зломити присягу» цареві, після чого вдався до невиконання окремих наказів командування корпусу (зокрема, проігнорував наказ підірвати Калушський завод із виробництва солі та ін.). Під час відступу російської армії П. Чорненко завчасно висадив у повітря міст, яким мали переправлятися частини російської армії, внаслідок чого австрійські війська взяли в полон роту 310-го піхотного полку та козачу сотню зі складу дивізії генерала Карцова (жовтень 1914 р.). Перебуваючи у Калуші (лютий 1915 р.), він не виконав наказу дочекатися прибуття підкріплення та організації оборони міста перед наступом австрійських військ, натомість наказав усім підрозділам залишити місто, чим уможливив 22-й австро-угорській дивізії здобути Калуш без бою та завдати флангового удару «Дикій» дивізії генерала А. Кримова. Після цього П. Чорненко був взятий під варту та відправлений під конвоем до штабу 30-го корпусу з відповідним рапортом, але через появу в російському заплілі австрійських патрулів та втечу конвою, прийняв рішення добровільно

Типовою реакцією таборового загалу ставало ухвалення рішень про їх цілковиту ізоляцію (бойкот), що передбачало заборону для всіх таборян не тільки спілкуватися з ними, але навіть вітатися. Очевидно, що мало хто з цих офіцерів-смільців, які не побоялися кинути виклик системі, міг витримати випробування мовчанням, відтак більшість із них подавали рапорти про переведення до інших таборів. Але з поваленням російського царату ситуація в таборах стала змінюватися, і все більше офіцерів почали перейматись «політикою». Справа в тім, що падіння династії Романових звільнило офіцерів від необхідності зберігати вірність присязі, усунувши таким чином вагомий чинник, що віддаляв від української справи багатьох українців, які в душі симпатизували українству.

Важливе значення мало також і те, що вже з 1915 р. заходами СВУ до офіцерських таборів надсилалася українська періодика та література (у тому випадку, коли хтось із офіцерів виявляв виразне бажання її отримувати). Досить частими були й відвідування окремих таборів емісарами СВУ з метою інформування полонених про політичну ситуацію в Україні та Росії. Завдяки цьому в 1917 р. все більше і більше офіцерів-українців починали розуміти приреченість Росії, а після більшовицького перевороту процес національного освідомлення в офіцерських таборах набув нових потужних обертів. Наслідком змін у свідомості офіцерів-українців стала поява у багатьох офіцерських таборах Австро-Угорщини українських гуртків і громад, члени яких облаштовували «малоросійські» бібліотеки, передплачували українські газети і журнали, влаштовували дискусії на національні теми і все частіше заявляли про свою українськість та симпатії до національного визвольного руху в Україні¹².

Щоправда, переважна більшість полонених офіцерів-українців продовжувала вагатись зробити свій політичний та національний вибір, бо надто тривалим був процес їхньої русифікації, який не припи-

здатись у полон угорцям. Після цього перебував у одному з таборів полонених офіцерів російської армії. Певно, що інформація про його австрофільство стала частково відомою таборянам, що змусило П. Чорненка клопотатися про його відокремлення від решти офіцерів, а також просити австрійську владу не відправляти його до Росії в рамках обміну полоненими після закінчення війни. Зрозуміло, що австрійці пішли назустріч цьому офіцерові та перевели його до табору Фрайштадт для проведення української «пропаганди» (див.: ЦДАВО України. Ф. 4404. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 41–42). Очевидно, що діяльність П. Чорненка на фронті не може бути трактована однозначно – в очах росіян він завжди залишатиметься «зрадником», натомість українці мають пам'ятати, що заподіяна ним шкода царській армії була і залишається безумовним благом для України (навіть ціною «зради»), бо це наближало час падіння ненависної «тюрми народів» – Російської імперії.

¹² Срібняк І. Процеси національної самоідентифікації... С. 231.

нявся жодної хвилини в лавах російської армії. З метою полегшення проведення національно-організаційної роботи австро-угорська влада влітку 1917 р. подбала про створення окремого табору (Йозефштадт)¹³, в якому розміщувалися офіцери-українці за їх власним на те бажанням (перевестись до цього табору можна було, подавши відповідний рапорт). В умовах відсутності в Йозефштадті чорносотенних елементів та малоросів справа національного освідомлення офіцерів тривала вже безперешкодно.

Одночасно набула поширення практика відрядження офіцерів-українців (з числа тих, хто зарекомендував себе активною участю в просвітницькій роботі) до солдатського табору в Фрайштадті. Їхня участь у культурно-просвітньому та національно-патріотичному житті тамтешньої української організації мала цілком позитивні наслідки, привносячи свіжий струмінь у роботу різних таборових інституцій. Крім того, ці офіцери активно долучалися до відвідувань робітничих команд в якості «мужів довір'я», провадили виклади, очолювали деякі таборові гуртки та організації, брали активну участь у розбудові парамілітарних структур у таборі.

До числа послідовних симпатиків українства належав, зокрема, прапорщик Д. Скарженовський, який до середини травня 1917 р. перебував у таборі Німецьке Яблонне (Deutsch Gabel, Чехія). Він розпочав листування з СВУ і завдяки цьому став отримувати українські книжки та часописи. Як й інші українофіли, які не боялись виявляти свою національно-громадянську позицію, Д. Скарженовський спочатку опинився майже в цілковитій ізоляції серед українофобськи налаштованих офіцерів царської армії цього табору. Лютнева революція сприяла послабленню антиукраїнського фронту в цьому таборі, після чого частина молодших офіцерів перестала дивитися на Д. Скарженовського як на «зрадника», «запроданця», але «публічно стать в обороні прав нашого народу» поки ще не наважувалась. Все ж для більшості таборян його українофільство залишалось неприйнятним. Як зазначав Д. Скарженовський в одному зі своїх листів, «патріоти Росії» «прямо галас підіймають, зав'язують такі сварки, що аби я був трохи експансивнішим, то мабуть без бійок не обходилося би». Автор листа повідомляв, що останнім часом цей «антагонізм розвинувся до небувалих розмірів», і він вже «втомлений духом, врешті дуже радий був би покинути се пекло»¹⁴.

На початку травня 1917 р. Д. Скарженовський зголосився до комендатури табору з рапортом про його переведення до Йозефштадту – «щоб не чуть ворожого сичання, щоб не бачить сих царських посіпак, в яких серце не серце, а камінь, а розуму й почування людської гід-

¹³ Срібняк І. Культурно-Просвітній Гурток... С. 187–202.

¹⁴ ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 178. Арк. 70–71.

ності – Бог дасть». У своєму листі до СБУ від 13 травня 1917 р. він також повідомляв, що цілком готовий скористатися його пропозицією про переведення до Йозефштадту. Разом із ним до цього табору висловили бажання переїхати й прапорщики Бородавка і Кушаков¹⁵. За сприяння СБУ ці офіцери були переведені до згаданого табору.

Ще один гурток офіцерів-українців (голова – прапорщик Станіславський) виник у таборі «Гарт» поблизу Амштеттена (Amstetten), що був розрахований на утримання 600 полонених, але фактично у ньому перебувало близько 400 офіцерів. В офіцерській їдальні силами самих таборян була облаштована велика сцена, яка використовувалася для мистецьких імпрез, що готувалися силами самих офіцерів. З самого початку на сцені конкурували 2 аматорські театральні гуртки – російський і український, причому за спогадами Й. Мандзенка, за роботою останнього «пильно сліdkували москалі, боячись, що там не завелась якась «мазепинська крамола»»¹⁶.

Але, попри таку прискіпливу увагу, українці знаходили можливості для самоорганізації – проводили виклади з українознавства під час театральних проб. Крім того, гуртку вдалося встановити контакт із СБУ, після чого до табору почав надходити журнал «Вістник СБУ» (його отримували 8 офіцерів). Завдяки цьому тривала повільна розбудова національного життя у таборі, а гурток українців поступово збільшувався. Але на українців чинився надзвичайно потужний тиск, бо поява «Вістника СБУ» в таборі не залишилася непоміченою загалом таборян. «Чорну сотню» дратувала активність українців, навіть підготовка до вистави п'єси «Суєта» І. Тобілевича (Карпенка-Карого) була зустрінута обіцянками закидати артистів камінням¹⁷.

З огляду на це члени гуртка кількаразово зверталися до СБУ з проханням перевести їх до Йозефштадту, про що йшлося у їхньому черговому листі від 13 червня 1917 р. До цього листа був прикладений список 32-х офіцерів (у т. ч. підполковник В. Абаза, штабс-капітан А. Гончаренко, поручник Й. Мандзенко та ін.)¹⁸, в якому – на думку авторів цього листа – були «не виключно всі свідомі українці. Декілько чоловік є тільки спочуваючі земляки, але люди досить серйозні, досить цікавляться будучиною України»¹⁹.

За деякий час стало відомо, що ця група полонених офіцерів-українців буде перевезена до Йозефштадту, що тільки розпалило пристрасті

¹⁵ ЦДАМЛМ України (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 71–71зв.

¹⁶ Там само. Ф. 1366. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 2.

¹⁷ Там само. Арк. 3.

¹⁸ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 178. Арк. 73зв.–74; Спр. 171. Арк. 68–69, 71–71зв.

¹⁹ Там само. Спр. 178. Арк. 73.

чорносотенців. В останній день їхнього перебування у таборі «чорна сотня» влаштувала цілу «демонстрацію»: «українців обступили москалі й нахабно заглядали [їм] до рота, стараючись чим будь спровокувати». Частина українців навіть не з'явилася на цей «прощальний обід», не витримавши психологічного тиску, відтак до Йозефштадту виїхали тільки 17 офіцерів²⁰.

У таборі Шпратцерн (Spratzern) перебували понад 100 офіцерів – українців за походженням, але, як йшлося у листі від 3 червня 1917 р. (за підписами члена президії «Просвіти» поручика Ф. Собка (Ф. Собко-Собкевича) і секретаря підпоручика М. Горбика), рівень національної свідомості переважної їх більшості був досить низький. Проте вже за короткий час діяльності заснованого українськими активістами товариства «Просвіта» (а також українського театру та хору) в таборі відбули суттєві зміни. До складу «Просвіти» увійшли 54 офіцери, заходами яких на потреби цього товариства було зібрано 200 корон австрійських (к. а.). Ці кошти були використані для придбання української періодики та книжок, крім того, дехто з членів «Просвіти» купував українські видання за власний кошт. Артисти-аматори підготували 2 вистави, що привнесло у буденне таборове життя світлі крихти споминів та розради.

Певною мірою завдяки цим заходам, а головню внаслідок відомих політичних подій в Україні, значна кількість офіцерів-українців цього табору висловила бажання бути переведеними до українського табору (Фрайштадту або Йозефштадту). Так, зокрема, у «Списку полонених офіцерів станції Шпратцерн, котрі бажають бути переведеними на станцію для офіцерів-Українців» від 3 червня 1917 р. (за підписом М. Горбика) фігурували 42 прізвища офіцерів-українців²¹, що дає підстави говорити про досить значний рівень розвитку українського національного життя у цьому таборі. Крім того, рапорти про переведення подали прапорщики Й. Митьковський, В. Бондаренко, Ю. Хлипало, А. Кілімітченко і підпоручик М. Киселевський²².

Листи з проханнями про переведення до Йозефштадту надходили до СВУ з табору Залаегершег (Zalaegerszeg, Угорщина), про що йдеться в листі прапорщика А. Тригуба від 2 червня 1917 р.²³ Він повідомляв про 16 офіцерів, ще стільки ж зголосилося на заклик СВУ з табору Мюлінг (поблизу Візельбурга, Нижня Австрія), у т. ч. підпоручик Ф. Фабріціус, прапорщики В. Журид, М. Ващенко, І. Горак та ін.²⁴

Українці перебували й в таборі Мархтренк (Верхня Австрія), в якому утримувалося близько 400 полонених офіцерів царської армії (у пе-

²⁰ ЦДАМЛІМ України. Ф. 1366. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 3.

²¹ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 171. Арк. 58–59зв., 66–67.

²² Там само. Спр. 178. Арк. 88.

²³ Там само. Арк. 75, 87.

²⁴ Там само. Арк. 89–89зв.; Спр. 171. Арк. 83–84.

реважній більшості – офіцери військового часу, без знання європейських мов). Тут у 1916 р. перебували кілька свідомих українців, у т. ч. В. Федоровський (за фахом – учитель), який не приховував своєї відданості українській справі, та «національно зовсім свідомий» полтавчанин прапорщик Захарченко²⁵. Їхніми заходами на початку 1917 р. у цьому таборі було створено український гурток, члени якого – за оцінкою його очільників – «гарно згуртувались, дають відчити і вистави, zaloжили досить велику бібліотеку»²⁶. Заходами СБУ до табору надходила українська періодика та книги, що сприяло збільшенню кількісного складу української організації (36 офіцерів станом на червень ц. р.). Промовистим результатом організаційно-просвітньої роботи гуртка стало те, що 22 його члени зголосилися до переїзду в Йозефштадт.

Аналогічним чином зорганізувалися полонені офіцери-українці у таборі Райхенберг (Чехія), в якому влітку 1917 р. було створене українське земляцтво «Громада полонених офіцерів у Райхенбергу» з 30-ти членів. Всією діяльністю земляцтва керувала управа (голова – І. Горак, секретар – А. Шпановський), обрана членами Громади. До активізації українського життя в цьому таборі також суттєво долучився поручик Ф. Собко-Собкевич, який після свого переведення до цього табору очолив товариство «Громада», «робив відчити, навчав мові, читав по українознавству і т. ін.»²⁷.

Товариство мало власну читальню й бібліотеку (що були створені завдяки допомозі СБУ), кілька разів на тиждень влаштовувало історико-літературні виклади та читання, хоча в таборі гостро бракувало підручників для проведення викладів з українознавства. Його члени проводили навчання всіх бажаючих українському правопису, організовували дискусії на різні суспільно-політичні теми. Попри відсутність нот для співу та музичних інструментів, Громада тим не менше знаходила можливості для підготовки театральних вистав²⁸.

У ще одному з офіцерських таборів – Браунау (Braunau) на Інні, в якому із загальної невстановленої кількості таборян нараховувалось близько 150-ти офіцерів різних національностей (українців, росіян, німців, поляків), які походили з України та мали намір туди повернутися. Заходами групи офіцерів-українців у таборі виник гурток, члени якого об'єдналися на засадах «Вільної, Самостійної і не від кого незалежної Української Народньої Республіки» (можна припустити, що це сталося вже після проголошення УЦР IV-го Універсалу). До його складу

²⁵ ЦДАВО України. Ф. 4404. Оп.1. Спр. 20. Арк. 28.

²⁶ ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України). Ф. 269. Оп. 1. Спр. 171. Арк. 78, 79.

²⁷ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 74–74зв.

²⁸ Українське земляцтво «Громада полонених офіцерів у Райхенбергу» (Чехи) // Вістник політики, літератури й життя. Відень, 1918. 9 лютого. Ч. 5/6 (188/189). С. 79.

увійшли підполковник В. Абаза, капітан (підесаул) П. Любич, сотники О. Гордієнко і Г. Драченко, прапорщики Ю. Прокопенко, А. Матковський, І. Фесенко, М. Мурзак, М. Перепадя, Є. Сущенко і І. Комарницький. Діяльність гуртка спрямовувалася його головою (В. Абаза) та вибіркою президією (Г. Драченко, П. Любич, А. Матковський), обов'язки бібліотекаря виконував прапорщик М. Перепадя²⁹.

СВУ регулярно надсилав до цього табору українські книжкові видання та періодику (зокрема «Вістник політики, літератури і життя»), надавав моральну і матеріальну допомогу, завдяки чому українці «зорганізували в таборі драматичну трупу, уладили (створили – І. С.) бібліотеку і взагалі мали окрему сім'ю, з'єднану спільними інтересами»³⁰. Прагнучи пришвидшити розвиток національної справи у таборі, гурток 7 лютого 1918 р. звернувся до української громади табору Фрайштадт із проханням надіслати п'єси: «Борці за мрію» І. Тогобочного і «Бурлака» І. Тобілевича (Карпенка-Карого), маючи на меті підготувати їх для табірної загалу³¹.

Справжнім «вододілом» для членів українських гуртків стала Лютнева революція, яка звільнила полонених від присяги російському цареві. Коли ж таборами розійшлася вістка про виїзд з Йозефштадту до Володимира-Волинського кількох партій старшин-українців для формування «Сірожупанної» дивізії, значна кількість полонених офіцерів висловила свою готовність долучитися до лав цієї української формації.

Таке бажання офіцерів-українців із табору Браунау містилося в одному із листів (за підписом Г. Драченка і А. Матковського) до СВУ, в якому вони також просили надіслати інформацію про політичну ситуацію в Україні³². Дізнавшись про початок формування українських військових частин із полонених, гурток провів 10 березня 1918 р. свої загальні збори та ухвалив рішення звернутися до австрійської військової влади з проханням про переведення офіцерів-українців до Кляйн-мюнхену або Фрайштадту³³.

У своєму черговому листі від 13 березня 1918 р. члени української громади інформували СВУ про політичні настрої офіцерів у таборі, зазначаючи, що національній справі цілковито віддані 11 членів українського гуртка, ще 20 офіцерів «прихильно відносяться до збудовання

²⁹ ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 36–36зв., 37зв., 38–39.

³⁰ Там само. Арк. 36–36зв., 37зв., 38–39.

³¹ ЦДАВО України. Ф. 4404. Оп. 1. Спр. 267. Арк. 250. Щоправда, фрайштадці дуже довго зволікали з виконанням цього прохання, бо воно було пов'язане з необхідністю переписування цих п'єс, і через кілька місяців – 15 липня 1918 р. Президія ГУР табору Фрайштадт була змушена окремо звернутися до ради Драматичного товариства та нагадати про це звернення офіцерів-українців.

³² ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 9–10.

³³ Там само. Арк. 28.

України на власних підставах самоврядування [...] вони більш-менш свідомі й надійні». Решта ж полонених офіцерів (понад 100 осіб) «займають або виключно вороже становище до національного відродження України[...] або виказують повну байдужість до всього і зовсім не цікавляться подіями на Вкраїні»³⁴.

Характеризуючи прагнення офіцерів інших національностей, які до війни мешкали в Україні, провід українського гуртка вказував на те, що «німці вповні прихильно відносяться до справи оборони України, а поляки займають виключно вороже становище до сього і ніяким чином не згоджуються підтримувати рух України». Проте найзапеклішим було протистояння між офіцерами-українцями і великоросами, бо для останніх обстоювання українських національно-визвольних ідей завжди являло найстрашніший злочин. У своєму листі до СВУ від 2 квітня 1918 р. підполковник В. Абаза в такий спосіб характеризував внутрішню ситуацію: «в таборі панує повний антагонізм між офіцерами-українцями й великоросами, а тому неможлива продуктивна праця, як над рідною мовою, так і взагалі над українською справою»³⁵.

Слід зазначити, що процес укладання комендатурою табору списків полонених офіцерів із метою їх подальшого переведення до Кляйнмюнхену (32 особи) і Фрайштадту (9 осіб) засвідчив цілковите нерозуміння австрійцями національно-політичних поглядів тих осіб, які були до них внесені. До цих списків потрапило «багато не бажаних людей, котрі відомі тільки з негативної сторони в змислі співчуття Україні», натомість деякі члени українського гуртка з незрозумілих причин там не фігурували. Полонені офіцери-українці клопоталися перед СВУ, аби їх відрядили до одного табору, де планувалося здійснювати формування українських військових частин, а також просили СВУ прийняти 250 примірників книг із таборової бібліотеки з подальшим їх пересиланням до одного з просвітніх товариств в Україні³⁶.

Ці прохання були конкретизовані в листі за підписом В. Абази від 12 квітня 1918 р. до СВУ³⁷, де був уміщений список полонених офіцерів³⁸, рекомендованих останнім для переведення до Фрайштадту. Решту (27 офіцерів), які хоч і звернулися з рапортами про переведення до цього табору, на думку В. Абази було би доцільно відправити до Кляй-

³⁴ ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 36зв.

³⁵ Там само. Арк. 56зв., 68.

³⁶ Там само. Арк. 36зв., 89.

³⁷ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 188–188зв.

³⁸ У списку, зокрема, фігурували: підполковник В. Абаза, капітани І. Карпик і О. Шелер, поручик І. Дейнеко, прапорщики Ю. Прокопенко, І. Комарницький, М. Мурзак, Є. Сущенко, А. Матковський, І. Гуйвик, Д. Малий, А. Голик, С. Косар і М. Окенер. У приписці до листа також згадано прапорщика В. Коновала, який на той час перебував у шпиталі м. Лінц (див.: ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 188–189).

нмюнхену «для підготовчої праці». Причиною такого висновку голови українського гуртка була те, що з числа згадуваних 27 офіцерів «деякі з них хоч і прихильні українській справі, але вповні певних поглядів на се вони не мають і занадто вагаються»³⁹. Зрештою, це звернення було почуте СБУ та австрійською військовою владою, списки уточнено і членів українського гуртка тимчасово перевели до табору Фрайштадт.

29 квітня 1918 р. із Браунау до Кляйнмюнхену виїхали 30 офіцерів-інвалідів, яких за декілька днів було відправлено як громадян УНР додому. До списку потрапили не всі інваліди, відтак це викликало скарги декого з них. Офіцер В. Івашкевич, зокрема, дорікав СБУ, що в числі останніх «було багато таких, що нічого спільного з Україною не мають і не мали, так наприклад москалі, котрі навіть і не родились на території України». Така ситуація дуже хвилювала автора листа, і він очікував на дієве втручання СБУ та Посольства УНР в Австро-Угорщині для залагодження його звернення⁴⁰.

У справі формування дивізії до СБУ зверталися й члени українських гуртків з інших таборів. Так, зокрема, полонені офіцери-українці (штабс-капітан М. Лисий, підпоручик В. Тарновський, прапорщики К. Кравченко, О. Леонтович і І. Скучар-Скворовський) з угорського табору Варосзалонак (Varoszalónak) також висловили бажання «стати в ряди оборонців Рідного краю» (лист до СБУ від 5 березня 1918 р.) та бути переведеними до Фрайштадту⁴¹. Аналогічне бажання висловили ще 10 офіцерів-українців, проте останні вже ранком наступного дня через «смішки, лайки» і звинувачення у «зраді слов'янській ідеї, війні проти братів» відмовилися від підтримки українства⁴².

Офіцери табору Наги Шомбат (Nagy Szombat) у своєму листі на адресу СБУ (від 8 березня 1918 р.) просили «найскорше перевестися до Українського табору, щоби вступити й нам в ряди Української армії». До листа додавався список з 5-ти осіб (поручик Д. Красовський, підпоручик А. Захарчук-Захарченко, прапорщики Н. Андріуца, П. Доморадський, Є. Черненко)⁴³. З табору Зальцербад (Salzerbad) до СБУ звертався прапорщик В. Журид, який разом із колегами (загалом 23 офіцери) просив долучити їх до українського війська⁴⁴.

7 офіцерів-українців табору Мюлінг (Mühling) у своєму листі висловлювали подяку СБУ за вжиті ним заходи щодо їх скорішого переведення до Володимира-Волинського. Про згоду служити народові України у своєму зверненні до австро-угорської влади заявили поручики

³⁹ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 188зв.

⁴⁰ Там само. Арк. 207–208.

⁴¹ ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 6, 11–12.

⁴² Там само. Арк. 43–43зв.

⁴³ Там само. Арк. 21–21зв., 22, 23.

⁴⁴ Там само. Арк. 25, 40.

С. Пономаренко з Полтавщини і Л. Задорожній з Київщини, підпоручик М. Скрипай з Київщини, прапорщики А. Костик з Поділля, Я. Білокопитов з Харківщини, Є. Теренько і Є. Герасименко з Полтавщини⁴⁵.

У справі свого переведення з табору Мархтренк група тамтешніх офіцерів звернулася за підтримкою безпосередньо до керівництва таборового «уряду» Фрайштадту. Так, зокрема, 11 березня 1918 р. офіцери Горшковський, Максай, Демідов із Мархтренку просили допомогти їм із переведенням до українського табору, бо їхні колеги вже виїхали до Володимира-Волинського, а вони з незрозумілих причин продовжували залишатися у ворожому оточенні⁴⁶.

З табору Райхенберг у березні 1918 р. до складу української армії зголосилися 22 офіцери (серед них і підполковник Ф. Маурер) та 3 солдати, про що Президію СВУ своїм листом повідомляв голова української громади Ф. Собко-Собкевич⁴⁷. Дещо пізніше 15 осіб з їх числа були внесені до списку на переведення до табору Фрайштадт⁴⁸. Врешті-решт, з огляду на невеликий чисельний склад українського земляцтва у Райхенберзі, всі його члени у квітні-травні 1918 р. були переведені до Фрайштадту і Кляйнмюнхену⁴⁹.

Полонені офіцери – брати штабс-капітан Л. Черкасеви́ч і підпоручик К. Черкасеви́ч (табір Зальцербад) 25 березня 1918 р. звернулися до члена президії СВУ А. Жука з проханням допомогти їм стати до розпорядження УЦР⁵⁰. Полонений того ж табору капітан А. Лінденер, який скінчив Академію Генерального штабу, просив у А. Жука про допомогу «в переводі до табору Freistadt [...] для пізнішої одправки в ряди Української Армії»⁵¹. Дехто з полонених адресував аналогічні прохання до редакції центрального органу СВУ «Вістника політики, літератури і життя». Так, зокрема, вчинив поручик О. Люш⁵² із табору Вісельбург (Wieselburg), який у своєму листі від 2 травня 1918 р. просив «переправити [його] [...] до одного з таборів, де формуються Українські відділи»⁵³. Лист ще одного офіцера-українця – прапорщика І. Авраменка з

⁴⁵ ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 15–15зв.

⁴⁶ Там само. Арк. 31, 48.

⁴⁷ Там само. Арк. 33–34.

⁴⁸ Там само. Арк. 90.

⁴⁹ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 249; Ф. 4404. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 386.

⁵⁰ Там само. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 169.

⁵¹ Там само. Арк. 190.

⁵² Люш Олександр, поручик (з 1 березня 1917 р.) російської армії, народився в м. Гомель. Закінчив Кадетський корпус, пізніше – Костянтинівську артилерійську школу. Перед полоном проходив службу в 9-му Армійському авіаційному загоні Російської армії (див.: ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 218).

⁵³ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 218.

табору Вегшайд поблизу Лінцу (від 10 березня 1918 р.) – містив прохання дозволити йому чим найскоріше «стати в ряди Української армії, щоб боронити рідний край» від більшовицької навали⁵⁴.

Процес налагодження СВУ організаційно-просвітньої роботи в таборах полонених офіцерів царської армії супроводжувався значними труднощами, що було пов'язано з консерватизмом офіцерського корпусу російської армії. Переважна більшість офіцерів залишалася вірною присязі, складеній російському самодержцеві, й тільки падіння імперії у лютому 1917 р. та подальші кардинальні суспільно-політичні зміни в Росії зумили дещо розхитати єдність корпорації російських офіцерів, змусивши їх згадати про власне національне коріння.

Проте це стосувалося у переважній більшості офіцерів військового часу, які були мобілізовані з українських губерній. До війни вони працювали вчителями та дрібними службовцями, дехто з них мав незакінчені університетські студії, але всіх їх єднала близькість до українства та землі, на якій вони мешкали. Натомість старші офіцери з довоєнною фаховою освітою не сприймали у своїй масі українські національно-визвольні ідеї, залишаючись на позиціях відданості монархічним постулатам.

Зміни в світогляді молодшого старшинства відбулися у великій мірі внаслідок діяльності в їх середовищі СВУ, завдяки організаційно-просвітницькій допомозі якого стало можливим закласти українські («малоросійські») театральні та хорові гуртки, книгозбірні, читальні, а також започаткувати різні освітні курси. До офіцерських таборів почала надходити українська періодика та книжки, причому спочатку це не афішувалося для загалу полонених.

Робота СВУ в середовищі офіцерства була інтенсифікована після повалення царату, коли стало можливим створити окремі станиці (табори) для утримання в них тих офіцерів-українців, які письмово декларували своє бажання бути до них переведеними. Відтак у Йо-зефштадті та Кляйнмюнхені були утворені українські офіцерські громади, що склалися з українофільськи налаштованих офіцерів, які вже зробили свій вибір на користь України. Найбільшою перевагою таких таборів була майже повна відсутність чорносотенного елементу та малоросів, що дозволяло інтенсифікувати культурно-освітню та національно-організаційну роботу з полоненими офіцерами-українцями.

Завдяки цьому частина офіцерів-українців зуміла позбутися залишків малоросійськості в своїй свідомості, підпорядкувавши себе справі служіння Україні. Постанова незалежної України стало черговим «вододілом» для цієї категорії офіцерів-українців, які у березні 1918 р.

⁵⁴ ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 166. Арк. 35–36зв.

Полонені офіцери-українці російської армії у таборі Йозефштадт (Австро-Угорщина) разом з офіцерами австро-угорської армії, літо–осінь 1917 р.

почали зголошуватися до складу «Сірожупанної» дивізії, що формувалася з числа полонених українців на теренах Австро-Угорщини. Їхні патріотичні почування стали одним із вагомих чинників у справі розбудови збройних сил України доби визвольних змагань українського народу 1917–1920 рр.

* * *

Нижче публікуються 3 документи за 1918 р.: лист групи офіцерів-українців табору Йозефштадт до президії СВУ, звернення членів гуртка полонених офіцерів-українців табору Бранау на Інні (Австро-Угорщина) до СВУ та лист полоненого офіцера І. Авраменка з табору Вегшайд біля Лінцу до редакції журналу «Вісник політики, літератури й життя».

Археографічне опрацювання документів здійснено відповідно до існуючої практики публікації історичних джерел. Документи публікуються зі збереженням фонетичних, орфографічних та стилістичних особливостей мови оригіналу. Пояснення окремих невідповідно вживаних слів подаються автором-упорядником у дужках.

№ 1

Лист офіцерів-українців табору Йозефштадт
до президії Союзу визволення України

8 березня 1918 р.

Громада
українців офіцерів
військових бранців
Йозефштацького табору
Дня 8го березня, р. 1918.
Йозефштадт,
Чехи

До Хвальної президії
Союзу Визволення України

Високоповажані Добродії!

Любов до рідного краю й народу згуртувала була нас тут на чужині в одне гніздо-громаду – Йозефштацький табір у Чехах. Недавній, порівнюючи, час це українське гніздо жило, але багато пережило, коли злетілися розполохані пташки – діти катованої України й зачали складати його. Багато хвилювань і кипіння зазнало життя цієї громади й дуже яскраво й корисно спричинилося до витворення суто-українського національно-політичного світогляду, до гуртування в рідну сімю та будування власної хати. Життя наше в громаді цього табору стане – ми віримо – гарним досвідом для нашої прийдешньої праці на рідні[й] землі.

Надійшли останні дні для спільного житя нашої заграбованої громади – дочекалися ми свого святонька, якого й не сподівалися. Добра воля наша й наше бажання виража (тут: спрямовує – *І. С.*) нас до рядів вірних синів нашої палаючої Батьківщини – до національного війська Української Республіки. Гордість і щастя переповнює наші душі, що доля судила нам стати-бути ще активніше оборонцями рідного краю в час такої дійсне божевільної ворохобні, яка охопила майже всю нашу широку Україну.

Час теорій для нашої громади скінчився, надбіг час практики, й ми охоче йдемо на цю роботу. Свідомість високого обов'язку перед рідним краєм і народом, бажання захистити його від непроханих зайдів-чужинців, міцне пересвідченням бажання всіма силами, всією своєю істотою боронити й зміцнити державність нашої дорогої України принадно манить нас туди, де збираються українці-бранці, що зголошуються до українського війська, до дисциплінованих відділів, щиро й радо відгукуючись на заклик своїх провідників і на голос своєї совісти, свого громадянського обов'язку перед землею политою кров'ю славних прабатьків. Ми сподіваємося і щиро віримо, що наші козаки-бранці всі як один відгукнуться й стануть у ряди цієї добровільної, молоді по формуванню, але старої духом і споминами армії. Ми валимо (так в тексті – *І. С.*) й віримо, що кожний з нас бажає служити Батьківщині й тим справді народолюбним змаганням, які були й є основною підвалиною діяльності наших великих провідників і діячів, яким навіть у нинішній час – час волі довелося зазнати стільки страждань та страхів.

Отже настав радісний поворот і всі оживші душею сини України без вагання встають і поквапом прямують до східної провідної зірки. З веселим щебе-

таням, цілими кущами летять пташки до рідного теплого краю. Летять туди й з нашого гнізда пташки. Вже стали й стають наші громадяне-товариші в ряди оборонців вільної Батьківщини. Виряжаючи до національного війська третій гурток своїх громадян і сподіваючись на скорий виїзд останніх, ми, громада українців Йозефівського табору, з нагоди нашої розлуки з Вами – тут за кордоном, високо шануючи велитенську, безмежно цінну Вашу працю задля Рідного Краю, – підносимо наше щире й глибоке «дякуймо» за те, що Вашим піклуванням, змаганнями й допомогою ми здобули можливість ще тут у полоні згуртуватися й пожити національним духовим життям. Не знаходимо слів й виразів, якими можна б скласти нашу Вам подяку за всі ті турботи, які Ви мали за справою утворення й організації нашого табору. Віримо, що, діставшись до Батьківщини ми швидко скинемо нервовість бранця і в своїй[ий] праці виявимо гарні й здорові наслідки життя в українській громаді Йозефштацького табору. Ця робота чи то оружна для злому анархії та заведення порядку в наші[ий] молоді[ий] державі, чи то культурно-просвітня для піднесення самосвідомості й добробуту нашого народу, – буде головною й найбільшою нашою подякою за Ваші труди. Скоро вже прийде розум на землю, тиша й сонце вже незабаром змінять нинішній грім та блискавку.

Сподіваємося скоро побачитись у себе вдома.

До скорого побачення – на нашій – своїй землі.

Голова табору
Писар

М. Букшований
Завгородній Єпіфаній

ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 26–27. Оригінал, рукопис.

№ 2

Звернення членів гуртка полонених офіцерів-українців табору Брауна на Інні (Австро-Угорщина) до Союзу визволення України

13 березня 1918 р.

Вельмишановний Союз Визволення України!

Гурток полонених офіцерів-українців табору Брауна на Інні, з'єднаних на «Самостійної й від нікого незалежної Української Народньої Республіки», в склад якого входять – 1) Полковник Абаза Володимир, 2) Капітан Любич Павло, 3) Сотник Гордієнко Омелян, 4) сотник Драченко Герасим, прапорщики 5) Прокопенко Юрко, 6) Матковський Андрій, 7) Фесенко Іван, 8) Перепадя Михайло, 9) Сущенко Єфрем, 11) Мурзак Максим і 12) Комарницький Іван, вважає потрібним довести до відома Союзу Визвол[ення] України отсе: В таборі полонених Брауна на Інні є приблизно 150 чоловік офіцер[ів], котрі проживають на території України, мають намір звернутися на Вкраїну і належать до різних національностей (українців, великоросів, німців, поляків).

Відносно їх становищу до сучасних подій, які зараз відбуваються на Україні, а також їх поглядів на національне відродження нашого українського народу, всіх офіцерів можна поділити на такі групи: Офіцери-Українці, котрі зайняли певну позицію в українській справі і згуртувавшись zorganizували в

таборі драматичну трупу, уладили (створили – *І. С.*) бібліотеку і взагалі мали окрему сім'ю, з'єднану спільними інтересами; їх 11 чоловік. До другої групи належать офіцери, котрі прихильно відносяться до збудовання України на власних підставах самоврядування і з огляду на те, що уважно стежили за подіями на Україні, вони більш-менш свідомі й надійні; їх 20 чолов[ик]...

До третьої групи належать всі останні офіцери (звиш 100), з котрих деякі займають або виключно вороже становище до національного відродження України і її тимчасового правительства Ради, або виказують повну байдужість до всього і зовсім не цікавляться подіями на Вкраїні.

Окрім сього Гурток доводить до Вашого відома, що незалежно від того реєстру, кожний офіцер-українець числом 54 д[уш] власноруч підписали... о переводі їх в український табор, де мають формуватися військові відділи. Австрійська адміністрація об'явила два списи офіцерів, котрі вже переводяться в український табор: в Клейн-Мюнхен 32 чолов[ик] і в Фрайштадт 9 чолов[ик].

До сього незайвим буде додати, що в сі списи попало багато не бажаних людей, котрі відомі тільки з негативної сторони в змислі співчуття України; крім того наш гурток розбивається на часті: 1 офіц[ер] їде в Фрайштадт і 4 офіц[ери] їде в Клейн-Мюнхен, а решта (6 чол[овик]) полишається поки що в Браунау.

З огляду на се Гурток щиро просить вельмишановний Союз поробити можливі заходи, щоб членів Гуртка (11 чол[овик]) і 20 офіцер[ів] другої групи згрупувати в якій небудь один український табір, де формуються військові часті.

Щож торкається нашої бібліотеки, в котрій мається 250 екземплярів, то Гурток також просить Союз Визволення України прийняти на себе посередництво для переведа усіх книжок в яке небудь просвітне товариство в Києві.

13 березня 1918 року

Голова Гуртка підполковник Абаза

Члени Президії:

Підесаул Любич

Сотник Драченко Герасим

Секретар прапорщик Матковський Андрій

Член правління бібліотеки прапорщ[ик] Прокопенко Юрко

Бібліотекар прапорщ[ик] М. Перепадя

ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 36–36зв. Оригінал, рукопис.

№ 3

**Лист полоненого офіцера Івана Авраменка
з табору Вегшайд біля Лінцу (Wegscheid bei Linz)
до редакції журналу «Вісник політики, літератури й життя»**

10 березня 1918 р.

Шановна Редакція!

Вибачте що я Вас безпокою, але знавше Вас за добру й щирю організацію, котра всім воєнним бранцям їде на зустріч, і багачко Ви вже доброго зробили

здля нас. Тепер тільки приходитьсь Вас щиро дякувати за Вашу прихильність до полонених. Скільки разів я прохав Вас по ділу тіатра, і кожний раз був задоволений, тепер ще раз прошу замовити за мене словечко де треба. Діло в тім, що я Український офіцер – син тієї Неньки-України, котра зараз страждає без спочивку, від нападу большевиків. Ї я як син рідної Неньки не можу без жалю на це дивитися; а бажаю як наіскоріше стати в ряди Української армії, щоб боронити рідний край. Прочитавши в «Віснику», що міністерство, охочих бранців вступити в ряди Української армії, посилає до таких. Я с своєї сторіни подав рапорт в воєнне міністерство, с проханням одислати мене до армії, але все це простягнеться місяць, або й більш; а мені як рідному сину своєї Неньки-України хочеться це зробити мерщій, бо кожна хвилина тепер дорога ї я звертаюсь до Вас с щирим проханням допомогти мені цю мою мрію привести в виконання.

Надіюсь на Вашу щирю прихильність до українського народу ї гадаю коли Вам це буде можливо, то Ви зробите; за це Вам раніш щиро й щира дяка.

З пошаною до Вас

Прапорщик Іван Авраменко

(підкреслено в тексті – І. С.)

Марта 10 дня. 1918 року.

ЦДАГО України Ф. 269. Оп. 1. Спр. 166. Арк. 35–36зв. Оригінал, рукопис.

REFERENCES

1. Golovin, N. N. (1939). *Voennye usiliya Rossii v mirovoj vojne* [Military efforts of Russia in the World War] (Vol. 1). Paris. [in Russian].
2. Gushhin, F. A. & Zhebrovskij, S. S. (2010). *Plennye generaly Rossijskoj imperatorskoj armii 1914–1917* [Captured generals of the Imperial Russian Army in 1914–1917]. Moskva. [in Russian].
3. Nagornaya, O. S. (2010). *Drugoj voennyj opyt. Rossijskie voennoplennye pervoj mirovoj vojny v Germanii (1914–1922)* [Another military experience. Russian prisoners of war of the First World War in Germany (1914–1922)]. Moskva. [in Russian].
4. Sergeev, E. (1996). *Russkie voennoplennye v Germanii i Avstro-Vengrii v gody Pervoj mirovoj vojny* [Russian prisoners of war in Germany and Austro-Hungary during the years of World War I]. *Novaya i novejšaya istoriya*, 4, 65–78. [in Russian].
5. Sribniak, I. (1997). *Diialnist Soiuzu vyzvolennia Ukrainy sered polonenykh ofitseriv rosijskoi armii v Avstro-Uhorschyni (1914–1918 rr.)* [The activity of the Union for the Liberation of Ukraine among POW officers of the Russian Army in Austro-Hungary (1914–1918)]. *Surmach*, 1–4, 45–53. [in Ukrainian].
6. Sribniak, I. (2000). *Kulturno-prosvitnytska ta orhanizatsijna diialnist polonenykh ofitseriv-ukraintsiv rosijskoi armii v taborakh Nimechchyny i Avstro-Uhorschyny u 1917–1918 rr.* [Cultural, educational and organizational activity of Ukrainian POW officers in the camps of Germany and Austro-Hungary in

1917–1918]. *Ukrainsky konservatyzm i hetmanskyj rukh: istoriia, ideolohiia, polityka. Visnyk Kyivskoho derzhavnoho linhvystychnoho universytetu. Seriiia «Istoriia, ekonomika, filosofii», Zbirnyk naukovykh prats kafedry istorii Ukrainy ta zarubizhnykh krain, 4(1), 173–190.* [in Ukrainian].

7. Sribniak, I. (2011). Ukrainsky hurtok polonenykh ofitseriv rosijskoi armii u tabori Tereziienshtadt v Avstro-Uhorschyni (1916 – cherven 1917 rr.) [Ukrainian circle of POW officers of the Russian Army in the camp Theresienstadt in Austro-Hungary (1916 – June 1917)]. In S. H. Kuleshov (Ed.), *Pamiatky: arkhoeohrafichnyj schorichnyk. Derzhkomarkhiv Ukrainy, UNDIASD* [Landmark: archaeographical annals. State Archival Service of Ukraine, UNDIASD] (vol. 12, pp. 42–45). Kyiv. Retrieved from <https://undiasd.archives.gov.ua/pamyatky/index.htm> [in Ukrainian].

8. Sribniak, I. (2016). Kulturno-Prosvitnij Hurtok polonenykh ofitseriv-ukraintsiv u avstrijskomu tabori Jozefshtadt (serpen 1917 – liutyj 1918 rr.) [Cultural and Educational Circle of Ukrainian POW officers in Austrian camp Josefstadt (August 1917 – February 1918)]. *Problemy vsesvitnoi istorii, 2, 187–202.* Retrieved from <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19933> [in Ukrainian].

9. Sribniak, I. (2015). Tabir polonenykh ukrainskykh ofitseriv u Kliajnmiunkheni (Avstro-Uhorschyna) navesni 1918 roku [Camp for Ukrainian POW officers in Kleinmunchen (Austro-Hungary) in spring 1918]. *Kyivski istorychni studii: Zbirnyk naukovykh prats, 1, 21–25.* Retrieved from <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31679> [in Ukrainian].

10. Sribniak, I. (2016). Protsesy natsionalnoi samoidentyfikatsii polonenykh ofitseriv-ukraintsiv v Avstro-Uhorschyni na zavershalnomu etapi Pershoi svitovoi vijny [The processes of national self-identification of Ukrainian POW officers in Austro-Hungary during the final stages of World War I]. Abstracts of Papers '16: *Suchasna ukrainska natsiia: mova, istoriia, kultura. Matetialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii z nahody 15-richchia kafedry ukrainoznavstva Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Danyla Halytskoho, 16 bereznia 2016 r.* (pp. 231–233). Lviv. Retrieved from <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19936> [in Ukrainian].

11. Levenets, Yu. A., Smolij, V. A., Lytvyn, V. M., Lozytskyj, V. S., Onyschenko, O. S. et al (Ed.), Bazhan, O. V., Vlasenko, S. I. & Kentij A. V. (Comps.) (2008). *Ukrainska politychna emihratsiia 1919–1945: Dokumenty i materialy* [Ukrainian political emigration in 1919–1945: documents and materials]. Kyiv. [in Ukrainian].

12. Ukrainske zemliatstvo «Hromada polonenykh ofitseriv u Rajkhenbergu» (Chekhy) [Ukrainian community «Society of POW officers in Reichenberg (Czech)»] (1918, February 9). *Vistnyk polityky, literatury j zhyttia, 5/6(188/189), p. 79.* [in Ukrainian].

13. Doegen, W. (1921). *Kriegsgefangene Völker. Band I. Der Kriegsgefangenen Haltung und Schicksal in Deutschland* [Prisoner of War Peoples. Volume I. The prisoners' of war attitude and fate in Germany]. Berlin. [in German].

14. Fellner, F. (1989). Die Stadt in der Stadt. Das Kriegsgefangenenlager in Freistadt 1914-1918 [City within the city. The prisoners of war camp in Freistadt in 1914-1918]. *Oberösterreichische Heimatblätter, 43(1), 3–32.* [in German].

15. Leidinger, H. & Moritz, V. (2006). *Verwaltete Massen. Kriegsgefangene in der Donaumonarchie 1914-1918* [Managed masses. Prisoners of war in the Danube

Monarchy in 1914-1918]. In Jochen Oltmer (Ed.), *Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkriegs* (pp. 35–66). Paderborn. [in German].

16. Moritz, V. (1999). Das russische Kriegsgefangenenwesen 1914-1920 [The Russian prisoner of war system of 1914-1920]. *Österreichische Osthefte*, 41(1), 83–106. [in German].

17. Moritz, V. & Leidinger, H. (2005). *Zwischen Nutzen und Bedrohung. Die russischen Kriegsgefangenen in Österreich 1914-1921* [Between benefit and threat. The Russian prisoners of war in Austria in 1914-1921]. Bonn. [in German].

18. Moritz, V. & Walleczek-Fritz, J. (2014). Prisoners of War (Austria-Hungary). *International Encyclopedia of the First World War*. Retrieved from https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/prisoners_of_war_austria-hungary. [in English].

19. Moritz, V. (2014). The Treatment of Prisoners of War in Austria-Hungary 1914/1915: The Historiography of Prisoners of War in the Late Habsburg Empire. In 1914: *Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I* (pp. 233–246). New Orleans–Louisiana. [in English].

20. Moritz, V. (2016). Kriegsgefangenschaft im Ersten Weltkrieg in Österreich-Ungarn: Themen und Fragestellungen als Ausgangspunkt neuer Forschungen [Prisoners in the First World War in Austria-Hungary: Topics and questions as the starting point for new research]. In M. Christian Ortner & Hans Hubertus Mack, *Die Mittelmächte und der Erste Weltkrieg* (pp. 292–300). Wien. [in German].

21. Sergeev, E. (1998). Kriegsgefangenschaft und Mentalitäten. Zur Haltungsänderung russischer Offiziere und Mannschaftsangehöriger in der österreichisch-ungarischen und deutschen Gefangenenschaft [Imprisonment and mentalities. Changing the attitude towards Russian officers and crew members in Austrian-Hungarian and German captivity]. *Kriegsgefangenschaft 1914–1920. Am Beispiel Österreichs und Russlands*, 25(11/12), 357–374. [in German].

Ihor Sribnyak

Doctor of Sciences (History), Professor,
Head of the Department of World History
Historical-philosophical faculty,
Borys Grinchenko Kyiv University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

**DOCUMENTS FROM THE NATIONAL ARCHIVAL FOND
OF UKRAINE AS A SOURCE ON THE HISTORY
OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN NATIONAL
MOVEMENT IN THE CAMPS OF POW OFFICERS
OF THE RUSSIAN ARMY IN AUSTRO-HUNGARY
(1917 – the First Half of 1918)**

Abstract. The aim of the article is to introduce into the scientific circulation the unpublished archival documents preserved in the archives in Kyiv, such as the Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine, Central State Archives of Public Associations and Central State Archives-Museum

of Literature and Art of Ukraine. Documents from the aforementioned institutions represent a unique source for modelling the dynamics of Ukrainian officers' national education organized in Austro-Hungarian camps. **The research methodology** stipulates the usage of historical, anthropological, civilizational, synergetic and systemic principles as well as the methods of analysis, synthesis and comparative methodology. **The scientific novelty** of the article is determined by the high value of the aforementioned archival documents that contain a considerable array of factual information about the national and cultural movement among Ukrainian POW officers on the territory of Austro-Hungary during the final stages of World War I. **Conclusions.** Thanks to the activity of the Union for the Liberation of Ukraine (ULU), several camps for POW officers of the Russian Army saw the establishment of Ukrainian theatrical and choir circles, libraries, athenaeums and various educational courses. The ULU's work among officers was additionally intensified after the tsarism's demise when it became possible to create separate stanitsas (camps) so that Ukrainian officers stayed separately from POWs of other nationalities with written declarations of the former expressing their desire to be relocated. Thanks to these events a part of Ukrainian POW officers managed to get rid of the remnants of colonial identity, dedicating themselves to serving Ukraine's interests. Their patriotic aspirations became one of the important milestones in developing the Ukrainian military during the Ukrainian War of Independence of 1917–1920.

Key words: Ukrainian POW officers; camp; Union for the Liberation of Ukraine; Austro-Hungary.